

פרקי אבות פרק ב – תכנים ומבנה

סיכום השיעור שעבר

בשיעור הפתיחה הקדמנו מעט מסכת אבות תפקידה, ייחודה ותכניה. עריכה - טענתנו העיקרית היתה שהמסכת נערכה בקפידה – עורכיה בחרו בקפידה את המאמרים ודרך סידורם ביקשו להעביר מסרים. אין מדובר בעבודת ליקוט מקרית. (להבדיל, כמו שלעבודת העורך בעיתון יש משמעות המשפיעה על הרושם המתקבל ועל המשקל הניתן לכל אירוע).

חלוקת הפרקים – סדר הדוברים בפרקים א-ב הוא כרונולוגי מאנשי כנסת גדולה דרך הלל אבי שושלת הנשיאות וממנו מאב לבן 7 דורות. אח"כ מובאים דברי רבן יוחנן בן זכאי, הנשיא היחידי שאינו ממשפחת הלל, ותלמידיו. אך חלוקת הפרקים אינה תואמת את התיאור הכרונולוגי ומלמדת שלנגד עינו של העורך עמדו שיקולים נוספים, צורניים, ותוכניים. (כגון: פתיחת פרקים בביטויים דומים או יצירת מקבילות בין משניות פתיחה וסיום).

פרק ב – מסרים מרכזיים:

ראינו שבמרכז פרק ב עומד נושא השכר – החוזר בפרק בצורה מילולית ועניינית למעלה מ-10 פעמים. הרוח הנושבת ממכלול המאמרים בפרק היא בעקבות דברי אנטיגונוס איש סוכו בפרק א: אנטיגונוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם: יש שכר והאמונה בו היא חשובה וחיונית לעשייה אך אינה צריכה להיות המוטיבציה. הפרק מדגיש מחד את חשיבות העשייה לשם שמים ולא מתוך מורא עונש, ומאידך חוזר ומדגיש שיש שכר הגון ונאמן.

אמירה מורכבת אחרת בפרק נוגעת לתפיסה העצמית של האדם:

מצד אחד דברי הלל האומר: אל תאמין בעצמך עד יום מותך' ומנגד מול ר' שמעון המורה: 'ואל תהיה רשע בפני עצמך'.

ניתן לפתור את המחלוקת במרחבים השונים בהם הם מדברים. ר' שמעון על תפילה - האדם מול א-לוהים. ואילו הלל מול האדם ומול חברך. מכל מקום האדם חי בשני מרחבים אלה ועליו להחיל את שני הניגודים. האיזון בין שני הערכה עצמית לביטולה נמצא במשנה הראשונה בפרק ומתחדד לאור השוואתה לפתיחת פרק ג:

פרק ב משנה א	פרק ג משנה א
רבי אומר... והסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה	עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה
דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין:	דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון
	מאין באת מטפה סרוחה. ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

בניגוד לעקביא בן מהללאל שממעיט את ערך האדם וחיי - רבי נותן מקום חשוב לכאן ועכשיו ולמעשיו של האדם בהווה כבסיום תפילת נעילה: "מה אנוש כי תזכרנו... אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך"

בשיעור זה - נמשיך בעיון באווירה שיוצר הפרק ובעקרונות החשיבה העולים ממנו :
מבחינת המבנה ראינו שהפרק בנוי משני חלקים מקבילים לכל אורכן הפותחים ומסתיימים שבאותם ביטויים.

1. השו את הפתיחות :

משנה ט	משנה א
אמר להם צאו וראו איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם רבי אליעזר אומר עין טובה רבי יהושע אומר חבר טוב רבי יוסי אומר שכן טוב רבי שמעון אומר הרואה את הנולד רבי אלעזר אומר לב טוב אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם אמר להם צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם רבי אליעזר אומר עין רעה רבי יהושע אומר חבר רע רבי יוסי אומר שכן רע רבי שמעון אומר הלוח ואינו משלם אחד הלוח מן האדם כלוח מן המקום ברוך הוא שנאמר (תהלים ל"ז) לוח רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן רבי אלעזר אומר לב רע אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם :	רבי אומר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם

- השו את השאלות ואת התשובות
- מה בין ישרה לטובה?
- מה בין ליבור ל'לידבוק'?
- היכן מחפשים את התשובה?

2. בפירוש דברי רבי הובאו פירושים שונים . ראו שנים מן הפירושים שמביא התשב"ץ

מגן אבות לרשב"ץ

כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם התנה התנא בדרך ישרה שני תנאים. האחד, שתהיה תפארת לעושה, והשני, שתהיה תפארת לו מן האדם. ואם כן, שני דברים חלוקים נפרדים זה מזה הם. והתנאי הראשון שתהיה תפארת לעושה, שהוא בעצמו מכיר שהיא מפוארת ואם אדם אחר זולתו עשאה היה מפארו עליה, ואם עשה הפכה היה מוכיחו עליה, ואיפשר שאין לו בזה תפארת מבני אדם. ואיפשר הוא, שיפארוהו בני אדם והוא בעצמו יודע שאין לו פאר בה. על כן התנה התנאי הראשון שתהיה תפארת לעושה כמו שהיא תפארת לו מבני אדם....
ויש גורסין, כל שהיא תפארת לעושה, תפארת לו מן האדם. ופירוש עושהו, הקב"ה, שנאמר 'אם מעושהו יטהר גבר' [איוב ד יז]. כלומר, שיבור לו דרך שתהיה תפארת וכבוד להקב"ה, ובזה תהיה תפארת לו מן הבריות. וכן היתה גירסת רבינו יצחק איבן גיאת ז"ל, והסופרים שבשוה, שהר"ו של עושהו כתבונה [על תפארת, כן מצאתי.

- עכ פירוש גורס אחרת במשנה – מהן שתי הגרסאות?
- מה המחלוקת העקרונית בין שני הפירושים?

3. ראו את סיפור התרת הנדר של ר סחורה :

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף כב עמוד ב

משתבח ליה רבא לרב נחמן ברב סחורה, דאדם גדול הוא, אמר לו: כשיבא ליך הביאהו לידי. הוה ליה נדרא למישרא (היה לו נדר להתיר), אתא לקמיה (בא לפני) דרב נחמן. אמר ליה: נדרת אדעתא דהכי (נדרת על דעת זה)? א"ל: אין (כן). אדעתא דהכי? אין. כמה זימנין (כמה פעמים). איקפד (כעס) רב נחמן, א"ל: זיל לקילעך (לך לחדרך). נפק (יצא) רב סחורה ופתח פיתחא לנפשיה (פתח פתח לעצמו), רבי אומר: איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם? כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם, והשתא דאיקפד (ועכשיו שכעס) רב נחמן, אדעתא דהכי לא נדרי (על דעת זה לא נדרתי), ושרא לנפשיה (והתירו לעצמו).

- על דעת מה רב סחורה התיר את נדרו? מה דעתכן על ההיתר הזה? זכרו - נדר נודרים לה'.
- מה האירוניה בסיפור? מהו המסר המתחדד בסיפור זה בהבנת דברי רבי יהודה הנשיא?

4. השוו את הסיימות

משנה ח	משנה טז
רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת	אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך

- מהו היחס בין שתי המשניות? האם הן סותרות?
- מה תפיסת עולמם ביחס למחויבות האדם ללימוד תורה?
- מה הגישה החינוכית של כל משנה?

5. סכמו את הפתיחות והסיימות

- מיהו קהל היעד של משניות הפתיחה והסיום של כל חלק?
- האם קהל היעד נשאר זהה לאורך כל הפרק?
- כאמור, לשני חלקי הפרק מסגרת דומה שהרי קריאות הפתיחה והסיום זהות: מהו המסר שיוצרת המסגרת?

6. דרך טובה מול ישרה

רבי ורבן יוחנן בן זכאי שואלים שאלות דומות אך שונות – רבי מחפש דרך ישרה ואילו רבי"ז דרך טובה נרחיב מעט על ההבדלים בניהם:

מובא במדרש:

מדרש תנאים לספר דברים

כי תעשה הטוב והישר בעיני י"י אלהיך - הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם ויש שמחליפין בדברים: הטוב בעיני אדם והישר בעיני שמים.

7. להבנת מקורה של מחלוקת ראו בפסוקים: דברים פרק ו פסוק יח ופרק יב פסוק כח .

- נסו להסביר את המחלוקת?
 - ראו בפירוש הרש"ר הירש כיצד טוב וישר מאזנים זה את זה:
- רבי שמשון רפאל הירש (רש"ר) בפירושו על דברים פרק ו פסוק יח-יט
- ושמא ניתן לפרש כך את הכלל של "ועשית הישר והטוב" וגו': "הטוב" מוסיף כאן על "הישר" ומשנה את אופן עשייתו. בעשותך את "הישר" התחשב ב"טוב" הנעלה יותר. "ישר" הוא המגיע בדין, שהוא נקי מעולה. "טוב" הוא כל מטרה חיובית שקידומה מתאים לרצון ה'. וזה הוא אפוא הכלל האמור כאן: אפילו הדבר מגיע לך בדין, וותר עליו למען מטרה חיובית טובה, נעלה יותר. הלוקח ב"דינא דבר מצרא", המלוה בדין "השומא" מוותרים על זכותם שאיננה ניתנת לערעור; ויותר זה נעשה מתוך התחשבות ברווחתו של השני. בפשרה בעל הדין מקריב מזכותו למען השלום. שם אהבת אחים, כאן אהבת שלום היא ה"טוב" המשנה את אופן עשיית ה"ישר".
- לקמן יב, כח הלשון היא הפוכה: "כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך", ונמצא ש"הישר" משנה שם את אופן עשיית ה"טוב": עשה את הטוב רק "בדרך הישר". לעולם אל תקדש המטרה את האמצעים, ואל תשאף אל הטוב באמצעים "לא ישרים" (ראה עוד פי' שם).
- מדוע יש צורך בשניהם?
 - מה דעתכם על קביעתו 'לעולם אל תקדש המטרה את האמצעים'. האמנם לעולם? האם קביעתו עולה בקנה אחד עם המסר של הפרק?